

1878 YILI EDİRNE İZLENİMLERİ

Lady BRASSEY*

Öz: Seyahatnameler tarihin önemli kaynakları arasında yer alır. Bizzat gidip gördüğü yerleri tasvir eden gezginlerin tuttukları notların kitaplaştırılmasından oluşan bu eserler, günlük hayata dair detayları resmi kayıtların asla veremeyeceği bir canlılıkla yansıtmaları bakımından özellikle sosyal tarih çalışmalarında vazgeçilmez kaynaklardır. Bu makalede 19. yüzyılda yata dünya turuna çıkan ve o zamanki Osmanlı coğrafyasını da gezmiş bulunan Lady Brassey'in seyahatnamesinin Edirne kısmı tercüme edilmiş, yazar ve eser hakkında özet bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lady Brassey, Seyahatname, Edirne, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi.

IMPRESSIONS ABOUT EDİRNE IN 1878

ABSTRACT: Books of travels are among important sources for History. Such books which are compilations of notes which travellers keep about places that they visit are indispensable sources especially for Social History studies in that they reflect details of daily life with such vividness that official documents never have. In this article the part of Lady Brassey's book of travel a traveller who toured the world on yacht including The Ottoman Empire in the 19th century describing Edirne has been translated and brief information about the author and her work has been given.

Keywords: Lady Brassey, Book of Travel, Adrinople, 1877-1878 Turco-Russian War.

* Annie Brassey 1839'da doğmuş ve eşi Thomas Brassey ile 1860 yılında evlenmiştir. Thomas Brassey demiryolu yapımının öncülerinden olup bu sektörden büyük bir servet edinmiştir. Lady Brassey akciğerlerinden rahatsız olduğu için doktorlar tarafından kışı sıcak yerlerde geçirmesi tavsiye edilmiştir. Biraz da hastalığının etkisiyle eşi ile birlikte ilk uzun mesafeli yat gezilerine 1869'da başlamış ve 1876 yılında ömrünün sonuna kadar içinde seyahat edeceği ve devrinin en son tekniklerine göre yapılmış olan "Sunbeam" (güneş ışını) isimli yat ile dünya turuna çıkmıştır. (Briony Llewellyn. "A Victorian Traveler in the Middle East. The Photography and Travel Writing of Annie Lady Brassey. By Nancy Micklewright." the Burlington Magazine, vol. 147, no. 1228, July 2005, s. 500). Dünyanın önemli merkezlerinden ziyaret etmediği yer neredeyse kalmamıştır. Türkiye (Osmanlı Devleti) seyahati ise 1878 yılının Aralık ayına rastlamaktadır. Ölümü de Mauritius yolunda 14 Eylül 1887'de yat seyahati esnasında ölmüş ve naaşı denize bırakılmıştır. Annie Brassey, Ziyaret ettiği yerlerde kuru gözlemler yapmakla kalmamış halkın yaşam tarzı ve adetlerinden de bahsetmiş mimariyi ve günlük hayatı yansıtan çizimler yaptırmış, gittiği yerlerde yöresel giysiler ve çeşitli eşyalar toplamıştır. (Geraldine Forbes, "A Victorian Traveler in the Middle East: The Photography and Travel Writing by Nancy Micklewright " Journal of British Studies, vol.44, no. 3, July 2005, s. 620-621.) Bu çizimlerin ve eşyaların boyutu özel bir müze oluşturacak kadar çok olup bugün İngiltere'de Hastings müzesinde Brassey koleksiyonu adıyla sergilenmektedir. Türkiye seyahatini içeren kısımlar *Sunshine and Storm in the East or Cruises to Cyprus and Constantinople* adı ile 1890 yılında New York'ta yayımlanmıştır. Bir yabancıнын gözünden Türkiye'yi anlatan seyahatnamenin 354-366 arası sayfaları Edirne'yi anlatmaktadır. Henüz Türkçe'ye tercüme edilmeyen bu kıymetli eserin Edirne kısmı makalenin konusunu teşkil etmektedir.

Edirne İzlenimleri:

*Açlık yanaklarda
Acz ve zulüm gözlerinde
Horlanma ve dilencilik sırtlarında asılı
Dünya da dost değil dünyanın kanunu da*

6 Aralık Cuma Saat 04.30'da çağrılıyoruz. Tabiat unsurları Edirne seyahatimizin aleyhine ittifak etmiş olmalı ki rüzgâr uğulduyor ve yağmur da sağanak ötesi yağıyordu. Tüm hazırlıklar yapıldığı için Bay Bingham, Mabelle ve ben yola çıkmaya karar verdik. Tom gelemiyordu çünkü yapacak çok işi ve yazacak çok şeyi vardı. George gelmekte gecikti ve az kalsın treni kaçıracaktık. İstasyona kadar çamur deryası içinde yürüdük. Burada yemekli vagon konusunda bir yanlışlık olduğunu öğrendik. Yine de kendimize birinci sınıf rahat bir kompartıman ayarlayabildik. Kompartımanda bizimle birlikte Fransız bir hanım ve İngilizce konuşan nazik bir Türk Bey vardı. Fransız bayan İstanbul Edirne arasında sürekli gidip gelmeye aşına gibi duruyordu ve bunun neticesinde de yol üzerindeki bütün yerleri biliyordu. İstanbul'dan ve surlarından yavaş yavaş ayrıldık. Tren hatlarından birinin Çekmece'ye ayrıldığı Ayastefanos'a (Yeşilköy) doğru ilerledik. Tüm istasyonlar askerlerle doluydu ve istasyonların çevrelerinde ordugâhlar kurulmuş ve malzemeler nakledilmeyi bekliyordu. Yol, deniz boyunca Çatalca ve Bahşayış yanındaki tuzlu bataklıklar arasında kıvrılıyordu. Küçük koyların bazıları oldukça siyahtı ve buralardaki sazların arasından sürüler halinde yaban kuşları havalanıyordu. Çorlu'da yolcuların yemek yiyebilmeleri için tren durdu. Bazen herkese yetecek kadar yiyecek olmuyordu ve biz bu konuda uyarıldığımız için kendi yiyeceklerimizi getirmiştik ve yolda yemek yedik. Bu sayede görülecek yerler çok fazla olmasa da mola esnasında gezebildik. Yağmur hiç durmayacakmış gibi yağmaya devam ediyordu. İstasyondan uzak bir kasabaya doğru uzun ve dolambaçlı bir yol uzanıyordu. Çeşitli yerlerde kamplar, yüzlerce asker ve tonlarca malzeme vardı. Stafford House Komitesi'nin yaralı ve hasta askerleri ziyaret ederek yaralarını sarıp onlara su, çorba ve şarap vererek büyük bir iyilik yaptığı yer burası idi. Sarsıntılar içinde ve bakımsızca günlerce seyahat eden zavallılar kim bilir onları nasıl şefkat melekleri olarak görmüşlerdir! İstasyon amiri ve trendeki kondüktör dışında hiç demiryolu memuru yoktu. Hamaliye askerler tarafından yapılıyordu. İşlerini iyi ve medeni bir şekilde yapıyor gibiydiler. Ancak istasyonlar tarif edilemeyecek ölçüde kirliydi. Vagonlar temiz ve rahat görünüyordu. Yolculuk sırasında sarsıntı olmuyordu. Bu yüzden yolculuk yavaş ve monoton da olsa yorucu değildi. İstanbul'dan giden hattın yapım işi mil başına alınmıştı ve özenli yönetilmiyordu. İş üstlenen şirket daha fazla para almak ve köprü, viyadük, tünel ve hafriyat işlerinden kaçmak

için yolu dolaştırarak yapmıştı.¹ Bunun neticesinde ne zaman fazla yağmur yağsa rayları sürüklenen kötü bir yol yapılmış, üstelik yol 50 mil uzamıştı. Bu işi *Müslüman* bir Türk için yapan kişi *Hristiyan* bir Fransız idi!

Ruslar tarafından yağmalanan, yakılan ve tahrip edilen pek çok köyden geçtik. Lüleburgaz'da Türk ordugâhlarını ve askerlerini geride bırakarak Rus hatlarına geçtik. Ruslar hamaliye işini Türkler kadar ustalıklarla yapıyor gibiydiler, ancak biraz daha vurdumduymaz ve ahmaktılar. Bu noktadan itibaren oldukça karanlıktı ve sanırım akşam 09.00'da Edirne'ye varıncaya kadar hepimiz uyuduk. Burada bir arkadaşımız bizi nezaketle karşıladı. Kapının birinde arkadaşımızla konuşurken diğer kapıdan bir Rus askeri sürünerek bavullarımızdan birisini çalmaya çalıştı. Çok şükür ki yeni uşağımız James onu gördü ve bavulu atmasını sağladı ama adam kaçtı.

İstasyon'un etrafı çamur deryasıydı. Fakat düşünceli dostumuz arabasını getirdiği için otele giden birkaç yüz metrelik yolu rahat bir şekilde gidebildik. İlk bakışta pek cazip bir yer gibi durmuyordu. Yiyip içen Ruslarla dolu iki geniş odası, kirli bir taş salonu, üst katta çay yapan ve sigara içen Rus askerleriyle (subayların emir erleri) dolu büyük kare biçimli ahşap bir salona çıkan bir merdiven vardı. Salonun etrafında kalın duvarları olan ve sağlam kapılı yaklaşık yirmi küçük oda vardı. Odaların her birinde birer yatak, lavabo ve sandalye vardı. Hepsi titizce temizlenmiş, halıları döşenmiş ve perdeleri takılmıştı. Odalardan birisi bizim için oturma odasına dönüştürülmüş ve masa akşam yemeği için güzelce hazırlanmıştı. Pencerelerimizden yalnızca Rus askerlerini, çadırlarını ve kulübelerini görebiliyorduk. Tüm gece boyunca cephane ve malzeme taşıyan arabaların uğultuları vardı. Burada altı veya yedi yıl yetecek kadar malzeme olduğunu söylüyorlar ki bu da acil bir tahliye gibi görünmüyor.

7 Aralık Cumartesi, Yağmurdan sonra güzel bir sabah. Burada her zamankinden daha fazla görünen zavallı sokak köpekleri aç bedenleriyle kuyruklarını sallıyor ve güneşi bir kez daha görmüş olmayı birbirlerini yalayarak kutluyorlardı.

Saat 08.30'da kahvaltı ettik ve saat 10.00'da arabaya binmeye hazırдық. Ancak araba gelmedi ve en sonunda James bize oldukça yüksek olan, yaysız,

¹ Söz konusu hattın inşası çok uzun süre almış, işi devralan yüklenici firmalar gelirlerini artırmak için değişik yollara başvurmuşlardır. Mesela Rumeli Demiryolları'nın inşasını üstlenen Baron Hirsch, kolay ve az masraflı kısımları tamamladıktan sonra sıra işin zor tarafını yapmaya geldiğinde elde ettiği kârı harcamamak için sözleşmeyi feshetmenin çeşitli yollarını aramış, nihayetinde imtiyazını devlete iade etmişti. Bu konuda bkz. Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s. 95; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikât*, (haz. İsmet Miroğlu), İstanbul 1983, s. 47.

ve seyyar tavanlı, talika denilen zavallı bir kırsal taşıma aracı buldu. Yerden iki fit* yüksekte bir basamak vardı ve kapı olarak da iki aralık vardı. İçeriye girmek için eğilmek gerekiyordu. Oturacak yer yoktu ve çömelerek balık istifi bindik. Tepenin üzerindeki çamur deryasına dönmüş berbat yolda zıplaya zıplaya giderken bazen tekerin birisi çukurdayken birisi havaya kalkıyordu. Yol boyunca arabaların ve atların yanı sıra çoğunluğunu askerlerin oluşturduğu kalabalıklar vardı. Burada buluşan üç nehirden ikisi olan Tunca ve Meriç'i iki güzel köprüyle geçtik. İstasyona yaklaşık üç mil mesafedeki şehre varır varmaz kağnyaya benzeyen rahatsız edici taşıtımdan kurtulduk ve arkadaşımızın yarı Şark yarı Avrupa tarzında oldukça konforlu döşenmiş evine geçmeden önce daha iyi bir araba ayarladık. Burada bizi merakla bekleyen eşi oğlu ve kızıyla karşılaştık. Araba aksaklığını duyunca canları çok sıkıldı.

İlk önce şark çarşılarının en ünlüsü ve en Doğulu görünümlüsü olan Ali Paşa çarşısına gittik. 300 fit** uzunluğundaki bu güzel çarşıda sıra sıra küçük dükkânlar ve başlarında sıradan dükkân sahipleri vardı. Bunların yanı sıra turkuazlar, halılar ve işlemeli şallar satan İranlı tacirler, halı perde ve dantel satan Balkanlı tacirler ile bilumum mallar satan çeşitli esnaflar vardı. Uğursuz gibi duran Fransız mücevherleri ve saatlerini satan birkaç dükkân vardı. Bütün gün izleyebileceğim karışık bir kalabalık vardı ancak görececek daha çok şey vardı.

Çarşıdan çıktıktan sonra şehrin caddelerini sarsıntılı bir yolculukla geçtik. Küçük kafeler ve köşklerle bezeli- ki bu köşkların hepsi Ruslar tarafından tahrip edilmişti- ve bir zamanlar Edirnelilerin en gözde mesire yeri olan güzel bir ormana gelinceye kadar çok sayıda caminin yanından geçtik. Ana caddenin sonunda kısmen harap olmuş kare kaideli bir kule ve köprü vardı. Köprüden geçerek geçen yıla kadar Türkiye'deki en ilginç yerlerden birisi olan Eski Saray'a vardık. Osmanlı İmparatorluğu'nun zirve zamanında yapılmış bu bina türünün kalan tek örneği idi. Ancak 17 Ocak 1878'de saray yakınlarındaki cephaneliğin Bulgarların eline geçmesini önlemek için Türkler cephaneliği havaya uçurunca saray da tahrip olmuştu. Eski Saray'ın kulesi şimdi bir enkaz yığını halinde ve sadece merdiven boşluğu ile mermer giriş ayakta. Valide Sultan Hamamı tamamen yıkılmış; Bab-ı Ali* ayakta. Sultanın bütün önemli misafirleri kabul ettiği kısım içten epey yıkılmış. Dekorasyonların ne kadar güzel olduğunu gösteren birkaç parça ise hala duruyor. Etrafta dolaşıp açık ya da koyu mavi ve yeşil büyüleyici renkleri

* Yaklaşık 60 cm.

** Yaklaşık 91 metre.

* Bab-ı Ali büyük kapı demektir ve bu metinde Edirne Eski Sarayının büyük kapısı için kullanılmıştır. İstanbul'daki Bab-ı Ali ile karıştırılmamalıdır.

olan çini parçaları topladık. Dönüş yolunda muhteşem camilerin ve minarelerin oluşturduğu muazzam manzarayı izledik. Daha ileride önceleri bir kışla olan sonradan Stafford House Komitesi'nin hastane olarak kullandığı ve Bulgarlar tarafından havaya uçurularak tahrip edilen büyük bir bina vardı. Duvarların içerisinde harika Türk çadırları kurulmuştu ve bu çadırlar Ruslar tarafından sahra hastanesi olarak kullanılmaktaydı. Dönüş yolunda Bayan Strangford'un hastanesini gördük. Bu iki mükemmel kurum ihtiyaç zamanında büyük iyilik yapmışlardı. Daha sonra götürüldüğümüz Selimiye Camii dünyadaki en mükemmel camidir. Kubbesinde Ayasofya'nunki gibi zengin mozaikler olmasa da bu kubbe Ayasofya'dan bile geniştir. Ancak Mozaikler yerine kubbesinde güzel İran çinileri, Doğu yazısının en güzel biçimiyle açık mavi ya da lacivert zemin üzerine yazılmış Kur'an ayetleri ve etraflarında zarif tasarımlı İran işi çerçeveler vardır. Caminin ortasında taşa kazınmış ilginç bir lale vardır. Bu lale çok sayıdaki sütun üzerindeki tek süstür. Cami yapılması için o zamanki halifeye çok sevdiği bahçesini veren esas toprak sahibinin öne sürdüğü tek şart bu laledir.

Kurban Bayramı olduğu için cami avlusunda her türlü eğlence vardı; atlıkarıncalar, salıncaklar ve diğer çeşitler; şekerleme, yiyecek ve içecek satıcıları boldu. İnsanlar zevkli giyinmişlerdi ve görülmeye değer parlak ve mutlu bir topluluk vardı. Pantolon giymiş küçük Türk çocuklarının yanı sıra üniformalı iri Rus askerleri de sallanıyordu. Dışarıda dükkânlara karşı oturmuş ve günlük yiyecek paylarını sabırla bekleyen savaş mültecileri oturuyorlardı. Çocuklar bile ağlayıp şikâyet etmeyecek kadar nazik ve sabırlı görünüyorlardı. Sessizce ve vurdumduymazca oturuyorlardı. Kalabalık, dar ve kirli caddelerde farklı milletlerin son derece iyi geçiniyor gibi görünmeleri özellikle dikkatimi çekti. Burada güneşin altındaki bütün milletlerin temsilcileriyle beraber kalabalık Rus askerleri de var ve hepsi de en sıkışık zamanlarda küçük alışverişlerini oldukça yalnız ve korumasız olarak yapan Türk kadınlarıyla çocuklarının arasından ilerlemeye çalışırken bile nazik ve sabırlı görünüyorlardı. Çerkezler, Kozaklar, Finler kısacası geniş Moskof İmparatorluğu'nun her tarafından askerler vardı. Bazıları hoş, yakışıklı ve zeki görünümlü adamlardı. Diğerlerinin ise sosyal hiyerarşide bir yerleri olsa da Tierra Del Fuego'nun* sakinlerinden biraz yüksek bir yerleri olabilirdi. Hepsi az çok vurdumduymaz ve duyarsız gibi görünüyordu.

* Tierra Del Fuego Güney Amerika'nın en güney ucundadır ve bugün Şili sınırları içinde yer almaktadır. Bu bölgeye Avrupalıların nüfuz etmesi 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Bu ifadenin kullanıldığı zamanlarda Avrupa "medeniyeti" ile en son tanışmış halklardan olmaları sebebiyle yazar burada gayr-i medeni anlamında kullanmış olmalıdır. Ç.N.

Çevreyi gezmeyi bitirdikten sonra İstanbul'da 1874'te tanışmış olduğumuz konsolosu ziyaret etmeye gittik. Kendisini Avusturya, Fransa ve diğer ülke konsoloslarıyla ciddi sonuçlar doğuran bir meseleyi tartışırken bulduk. Görünüşe göre Stock adında bir İngiliz eritip kurşun elde etmek için eski kovanları satın alıyordu. Kurşunu baruttan ayırdıktan sonra barutu toplamış ve trenle nakletmişti. Ancak bu işlem Rus otoritelerinin düzenlemelerine aykırıydı. Ruslar durumdan haberdar olmuş, onu tutuklamış ve kapalı bir yerde iki-üç gün tutmuşlardı. Bu olayın söylentileri kulağına gelince konsolos durumu araştırmış ve mahkumun sorumluluğunu alarak soruşturmayı yürütmeyi teklif etmişti. Stock böylece konsolosluğa gönderilmişti. Ancak Ruslar ertesi sabah fikirlerini değiştirmişler ve şahsın kendilerine geri verilmesini talep etmişlerdi. Konsolos taleplerini yerine getirmeyi reddedince şahsı zorla almak için asker göndermişlerdi. Konsolos kapıları kapatmış askerler ise kapıyı omuzlarıyla zorlamışlardı. Teşebbüslerinde başarısız olunca da kapıyı baltayla kırarak Stock'u alıp götürmüşlerdi. Bir saat sonra Stock, Rus kumandanının özürleriyle birlikte geri gönderilmişse de İngiliz toprağı olan konsolosluğun ihlal edilmiş olması bütün konsoloslar tarafından çok ciddi bir olay olarak kabul edilmişti. Bu şartlar altında biraz heyecanlı bir atmosfer bulduğumuz düşünülebilir. Konsolos Calvert ziyaretimizi fırsat olarak görüyordu. Çünkü İstanbul'a bazı önemli gönderiler yollamak istiyordu. Bu gönderilerin sağ salim ulaşması için bizim bu işi üstlenmemizi rica etti. Ruslar Edirne'den gönderilen mektup ve telgraflara sıkı bir denetim uyguluyorlardı. Bizim İstanbul'dan gönderdiğimiz mesaj bile yalnızca ihtiyaç duyduğumuz odalardan bahsetmesine rağmen birkaç gün alıkonulmuştu.

Konsolosluktan çıktıktan sonra çok sayıda diplomatın ve Edirneli zenginlerin yaşadığı Çergetaş banliyösünden hızla geçtik. Daha sonra yemek yedik ve erkenden yattık. Gürültülü bir geceydi çünkü birlikler ve ağır silahlar naklediliyordu. Kimse silahların neden ya da nereye nakledildiğini bilmiyordu. Son birkaç günde Edirne'den büyük miktarda Rus askeri sevk edilmişti.

Uyumak imkânsızdı ve yatağımda pencereden bakarken ay ışığı altında kendi kendime yakındaki istasyonda yaşanmış olan sefalet manzaralarını resmettim. Erkekler, kadınlar ve çocuklar istasyonun her iki yanında uzunluğu bir mili bulan kuyruklar halinde oturur ve geçen az sayıdaki trenden birisiyle nakledilmeyi beklerlerdi. Vagonlar ve hayvan arabaları dolduğu zaman deliler gibi basamaklara ve tamponlara asılırlar ancak ilk virajda ya da sarsıntıda sürüklenerek düşer ve ölürlerdiler. At arabaları her sabah bir miktar yiyecek taşımak ve ölüleri getirmek için yola çıkarlardı. Bir

sabah şiddetli bir soğuk ve ağır bir karın ardından mülteci kalabalıklarının arasından altı at arabası yükü küçük çocuk taşınmıştı.

8 Aralık Pazar – Sabah saat 04.00’da çağrıldık. Hava oldukça soğuk ve karanlıktı. Bir bardak sıcak kahveden sonra Rus askerleriyle dolu olan istasyona gittik. Edirne’nin yakınlarındaki daha evvel karanlıkta geçtiğimiz kasaba İstanbul’un yakınındaki sadece sazlıklardan ve çıplak araziden oluşan kasabadan daha ilginçti. Edirne’nin yakınındaki bu kasabanın civarında dağınık vaziyette köyler vardı ve ne yazık ki yakılmış ve terk edilmişti. Tren çok uzundu ve Rus askerleriyle doluydu. Her istasyonda nakledilmeyi bekleyen mülteciler vardı. Kuleli Burgaz’da (Lüleburgaz) Geniş bir nehirten geçtik. Burada hatlardan birisi Balkanlardaki Durkos’a ayrılıyordu.

Sidler Çiftlik’te tren tam hareket ederken üç adam trene atladı ve vagonların kapılarına yapıştı. Bekçi onları gördü ama ölebilirler diye itmeye cesaret edemedi ve gecikme olmasın diye treni durdurmaya da teşebbüs etmedi. Vagona yavaşça tırmanmaları için işaret etti. Korkunç bir yürüyüşü bu ve izlerken kanım dondu. Zavallı adamların hepsi sırsıksıklamdı. Her birisinin omzunda birer çıkın vardı. Birisi bir çubuğa, birisi silaha, birisi de kılıca asmıştı çıkınını. Tırmanırken hepsinin çıkınları birer birer düştü. Bir an için acıyla donakaldıktan sonra küçük malvarlıklarını kaybetmiş olarak hayvan vagonuna indiler. Yol boyunca aynı sahne küçük farklılıklarla defalarca tekrarlandı. Kırk beş dakikalığına durduğumuz Çorlu’da diğer yolcular güzel bir yemeğin tadını çıkarıyor gibi görünüyordular. Birinci sınıf iki komşu kompartımanda tek başlarına ve haşmetli bir edayla her birisi kendi idaresindeki birlikleri denetlemeye giden bir Rus ve bir Türk generali oturuyordu.

Saat 07.00’da İstanbul’a ulaştık. Bizi istasyonda uşaklar ve denizciler karşıladılar ve bagajlarımızı doğruca güverteye götürdüler. Pera’ya gitmeli, söz verdiğimiz gibi bay Whittaker’a ve elçiliğe mektupları götürmeliydik. Bay Whittaker’ın evinde Tom’u yemek yerken bulduk. Kapıda olduğumuzu duyunca arkadaşlarımız doğruca yata gitme niyetimizi değiştirmemiz ve geceyi onlarla geçirmemiz konusunda ısrar ettiler. Yerleştikten ve beklenmedik karşılaşmanın şaşkınlığını üzerimizden attıktan sonra çok sayıda ilginç kişiyle birlikte epey güzel bir gece geçirdik. Bunların arasında şu kişiler vardı: her ikisi de zeki insanlar olan Sırp ve İsviçre elçileri, Prenses Azize’nin eşi olan İzzet Bey, Bulgar komiserlerinden birisi olan Binbaşı A. ve Ocak’taki tahliye esnasında Edirne valisi olan Cemil Paşa. Edirne’den yeni geldiğimiz için olayları bu kadar yakından yaşamış birisinin anlattıkları doğal olarak çok ilgimizi çekti. O akşam gelmesi beklenen bir beyefendi (Rauf Paşa) hastalığını öne sürerek mazeret beyan etti. Ancak daha sonra gelememesinin asıl sebebinin Sultan’ın emri ile tutuklanması olduğunu

öğrendik. Trablus'a gidinceye kadar evinden çıkmaması emredilmişti. Aynı akşam pek çok tutuklama yapılmıştı. Talihsiz paşalar en ufak bir uyarı olmaksızın sürgün edilmişlerdi.

Ev sahibimiz uzun yıllar *Levant Herald* gazetesinin editörlüğünü yapmıştı. Türk olsun Avrupalı olsun İstanbul'daki herkes tarafından seviliyordu. Ancak ne yazık ki bazı yorumlarıyla hükümeti kızdırmış ve canını kurtarmak için güç bela kaçmak zorunda kalmıştı. Olaylar yatışmaya kadar beklemiş ve sonra İstanbul'a dönmüştü. Şimdi İstanbul'da gazetesini başka bir ad altında çıkarıyordu.

Neredeyse gece yarısı oluncaya kadar yata varamadık. Varınca da hemen memnuniyetle yattık.

Tercüme Eden: Soner TURSUN*

Sonuç Yerine: 93 Harbi'nin ardından savaşın yıkıcı etkilerinin şiddetli bir şekilde etkisini gösterdiği şehirlerden birisi olan Edirne'nin durumunu çarpıcı bir şekilde tasvir etmesi bakımından Brassey'in gözlemleri önem kazanmaktadır. Malum olduğu üzere bu savaş, Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiğinden ötürü Osmanlı tarih literatüründe *93 Harbi* diye bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin batı sınırındaki Tuna (Balkan) Cephesi'nde ve doğu sınırındaki Kafkas Cephesi'nde vuku bulmuştur. Savaşa hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti, çok ağır bir yenilgi almıştır.² Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile Rumeli topraklarının büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştı.³ Bu süreçte Edirne, tarih boyunca belki de eşi benzeri görülmemiş bir göçmen akınının önemli bir durağı olmuş, ani bir şekilde değişen nüfus yapısı şehrin silüetini de etkilemiştir.⁴ O günlerin Edirne'sinde hayatın ne şekilde sürdüğünü dışarıdan gelen bir gözlemci olarak anlatması bakımından Lady Brassey'in eseri çarpıcı detaylar içermektedir. İnsanların en ağır şartlar altında bile bir şekilde hayatlarını idame ettirmeye çalıştıkları ve her şeye rağmen bir şekilde acıların üstesinden gelmeye gayret ettikleri bu eserde görülebilmektedir.

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sonert@hotmail.com

² Savaşla ilgili genel bilgi için bkz. Mahir Aydın, "93 Harbi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IX, İstanbul 1994, s. 498-499; Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", *Türkler*, XIII, Ankara 2002, s. 15-24.

³ Bu antlaşmalar için bkz. Ali İhsan Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", *DİA*, İstanbul 1991, s. 225; Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *DİA*, II, İstanbul 1992, s. 516-517.

⁴ Göçler sırasında önemli bir geçiş güzergahı olan Edirne'nin durumuyla ilgili bkz. Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara 1999, s. 43-36.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mahir, “93 Harbi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IX, İstanbul 1994, s. 498-499.
- Brassey, Annie, *Sunshine and Storm in the East or Cruises to Cyprus and Constantinople*, New York 1890.
- Engin, Vahdettin, *Rumeli Demiryolları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 1992.
- Gencer, Ali İhsan “Ayastefanos Antlaşması”, *DİA*, İstanbul 1991, s. 225.
- _____, “Berlin Antlaşması”, *DİA*, II, İstanbul 1992, s. 516-517.
- Geraldine, “A Victorian Traveler in the Middle East: the Photography and Travel Writing by Nancy Micklewright” *Journal of British Studies*, Vol. 44, No. 3, July 2005, s. 620-621.
- İpek, Nedim, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara 1999.
- _____, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, *Türkler*, XIII, Ankara 2002, s. 15-24.
- Llewellyn, Briony “A Victorian Traveler in the Middle East: the Photography and Travel Writing of Annie Lady Brassey by Nancy Micklewright.” *The Burlington Magazine*, Vol. 147, No. 1228, July 2005, s.500.
- Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir’at-ı Hakikât*, (haz. İsmet Miroğlu), İstanbul 1983.

